

SCIENTIFIC APPROACHES TO UNDERSTANDING THE MODEL, TYPE AND FORM OF THE CRIMINAL PROCESS

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ МОДЕЛІ, ТИПУ ТА ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Piestsov R.G. / Пєсцов Р.Г.

candidat of legal science, Associate Professor / к. ю. н., доцент

ORCID: 0009-0008-7723-9593

Dubchak Lesia / Дубчак Л. С.

candidat of legal science, Professor / к.ю.н., професор

Gorinov P. / Горінов Павло

ORCID: 0000-0002-8294-2784

candidat of legal science, Associate Professor / к. ю. н., доцент

Gavrionska T.V. / Гавронська Т. В.

ORCID: 0000-0001-6213-9188

candidat of legal science, Associate Professor / к. ю. н., доцент

Derkachova Nataliia / Деркачова Н.О.

ORCID: 0000-0002-4174-6912

Senior teacher / старший викладач

Ukrainian State University named Mykhailo Drahomanov /

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Анотація. У статті досліджуються історичні форми кримінального процесу в контексті міжнародних наукових напрямів. Відзначається залежність форми процесу від державного (рівень свободи особистості), політичного режиму, рівня правової культури в суспільстві, ступеня зрілості суспільства в цілому. Автор досліджує наукові підходи щодо розуміння форми, типу та моделі кримінального процесу. В статті також виділені найбільш поширені форми кримінального судочинства, які були характерні і для європейських країн.

Ключові слова: модель кримінального процесу, тип кримінального процесу, історичні форми кримінального процесу, кримінальне процесуальне право, змагальний процес, розшуковий (інквізиційний) процес, змішаний процес.

Вступ

Право являє собою серйозний інструмент політичного та геополітичного впливу. Тому держави, які створили привабливі правові моделі, завжди прикладали максимум зусиль для їх подальшого поширення та втілення в правові системи інших країн. Тим самим маючи змогу за допомогою “м’яких інструментів” впливати на інші країни, розширюючи при цьому свою культурну, політичну та правову присутність як в окремо взятій країні, так і в певному регіоні світу. Не менше зацікавленість проявляють країни вв такий спосіб бажають модернізувати власні правові системи і певному сенсі виказати лояльність більш впливовій державі з привабливими правовими моделями. Яскравим прикладом такого впливу була французькі Цивільний та Кримінальний кодекси Наполеона, які протягом ХІХ сторіччя були взірцем для

втілення в правові системи країн континентальної Європи.

Кримінальний процес в будь-якій країні формувався протягом багатьох століть. На кожному історичному етапі свого розвитку кримінальне судочинство вбирало в себе досвід і традиції правових систем інших країн. При цьому враховувалися історичні, культурні, етнічні фактори, а також власний та іноземний досвід законотворчої діяльності та функціонування системи судових органів.

Разом з цим варто зазначити, що серед різноманіття процесуальних процедур в кримінальному провадженні на певному історичному етапі розвитку окремо взятої країни, можемо спостерігати неповторні, унікальні компоненти кримінального провадження, які притаманні лише цій державі [1, 242]. Як наслідок, виникає багато різних кримінально-процесуальних систем, які умовно можна спостерігати, як в часі, так і в просторі. Таким чином, в процесі свого історичного розвитку процедура кримінального судочинства мала свої особливості в окремо взятій країні.

Мета дослідження: дослідження історичних форм кримінального процесу європейських країн.

Аналіз дослідження даної проблеми: дослідженням історичних форм кримінального процесу в своїх наукових працях займалися сучасні вчені - процесуалісти, як Ю.М. Грошевий, Б.К. Каліновський, О.В. Капліна, П.С. Елькінд, Л.Д. Кокорєв, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, П.А. Лупінська, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, А.В. Смирнов, Н.Г. Стойко, М.С. Строгович, Л.Д., Удалова, М.О. Чельцов, І.Я. Фойницький. При різноманітті окремих досліджень на сьогодні відсутні фундаментальне дослідження з цієї теми. В навчальних посібниках автори обмежуються лише переліком історичних форм.

Основний текст.

Кримінально - процесуальна доктрина, намагаючись подолати історичне різноманіття кримінально процесуальних процедур, в процесі емпіричного вивчення конкретних кримінально процесуальних систем, запропонувала

певні абстрактні “форми”, “типи”, “моделі кримінального процесу” з наступною їх класифікацією та узагальненням. Такий підхід має не лише теоретичне, але і практичне значення, зокрема, даж можливість правильно визначити напрям розвитку кримінального процесу окремо взятої країни, виділити найбільш близькі кримінально процесуальні системи інших країн, а також усвідомити місце і значення національної кримінально процесуальної моделі під час порівняльно - правового дослідження.

Отже, можна констатувати, що наукова термінологія оперує такими поняттями як “види”, “типи”, “моделі”, “історичні форми” кримінального процесу. Таке різноманіття та невизначеність термінології свідчить про дискусійність досліджуваної теми.

У кримінально - процесуальній доктрині термін “модель кримінального процесу” використовується досить тривалий час, однак не отримав загальнонаукового застосування. Першим катнгорію “модель” вжив Герберт Пекер в 1964 році в своїй праці, яка присвячена моделям правосуддя та кониролю над злочинністю [2,2]. М. Кінг розвинув і доповнив модкпі Г. Пекера, які ва подальшому отримали назву “моделі кримінальної юстиції”, частина 0 яких отримала назву “процесуальні” [1, 245].

Термін “модель” походить від латинського *modutus*, що в перекладі означає міра, зразок, прообраз чогось. Модель виникає як уявний образ, який внутрішньо наповнюється, і служить для управління моделюючими об’єктами.

Таким чином термін “модель кримінального процесу”, як наукову категорію, можна визначити, як концептуальний вираз її здійснення (реалізації) на практиці. В теоретичному аспекті термін “модель” може бути визначений через такі наукові категорії, як тип і вид.

В доктрині кримінально-процесуального права існує безліч думок щодо чіткої кількості історичних форм (моделей), які б визначали сучасний стан і розвиток кримінального судочинства. Таке різноманіття думок і поглядів пояснюється використанням науковцями різних методологічних підходів. Традиційно західні науковці, зокрема професори Джон Спенсер і Мірей

Дельмас- Марті , виділяють лише дві історичні форми кримінального процесу: обвинувальний (accusatorial) та інквізіційний (inquisitorial) [5, 5]. Однак, якщо до порівняльно-правового критерію додати історичний критерій, то можемо побачити суттєві зміни зазначених моделей кримінального процесу. В науковому аспекті вказані вище моделі кримінального процесу постають у двох варіантах: архаїчному (історичному) та сучасному. З урахуванням історичного розвитку ми отримуємо вже чотири форми: а) архаїчну обвинувальну; б) архаїчну інквізіційну; в) змагальну; г) змішану.

Виходячи із суто методологічних аспектів історичний критерій класифікації має менше значення для обвинувального кримінального процесу, який плавно поступився інквізіційній моделі кримінального процесу. В свою чергу, інквізіційний кримінальний процес характеризується як еволюційними, так і революційними змінами, зокрема в сфері законодавства. Тому історичний критерій класифікації для інквізіційного кримінального процесу має біляз вагоме значення. Тому при виділенні моделей кримінального процесу зазначений критерій може застосовуватися асиметрично. В такому випадку ми отримуємо три форми кримінального процесу: 1) змагальна; 2) інквізіційна (обвинувальна); 3) сучасна змішана.

Звернення до поняття типу кримінального процесу забезпечує історичний підхід до дослідження змісту такого поняття, як законність. Саме тип процесу найбільш повно виражає послідовність розвитку кримінально-процесуального права і розвитком суспільства. Тип кримінального процесу відображає всю сукупність рис, які характерні для певного етапу суспільного розвитку [4, 164].

В теорії кримінального процесуального права “тип“ кримінального процесу визначають як організацію провадження у справі в залежності від ступеню розвитку змагальних принципів, системи доказів та їх оцінки, рівня гарантій прав учасників [1 ,244].

Поняття “тип” і “типологія” нерозривно пов’язані один з одним. Типологія є одним із методів наукового пізнання в суть якого полягає в розподілі систем об’єктів з подальшою систематизацією на основі узагальненої моделі, або типу.

На сьогодні більшість вчених - процесуалістів виділяють три типології кримінального процесу, а саме: ідеальну, морфологічну та історичну.

За ідеальною типологією виділяють три типи кримінального процесу: 1) змагальний; 2) розшуковий; 3) змішаний. “Ідеальність” зазначених типів кримінального процесу полягає в їх абстрактному розумінні, оскільки в чистому вигляді вони не зустрічаються.

Морфологічна типологія спрямована на виявлення реально існуючих моделей кримінального процесу, які функціонують в конкретній державі. Основу морфологічної типології складають національні, релігійні, політичні, географічні та культурні особливості.

Головна позитивна риса морфологічної типології полягає у можливості виявити залежність від типу суспільства (соціально-культурним типом) і типом кримінального процесу. На основі даної типології виділяють національні типи (форми) кримінального процесу, які обмежені територією окремої держави. Виділяють три “національні” типи кримінального процесу:

- 1) романо-германський (континентальний) тип, основою якого є закон;
- 2) англосаксонський тип, в основі якого лежить судовий прецедент ;
- 3) традиційний тип, який базується на правовій ідеології (правосвідомості).

Всі зазначені морфологічні типи зазнають постійний вплив один на один.

Отже, морфологічний тип (форма) кримінального процесу - це сукупність його рис та характерних особливостей, що визначають сутність і призначення кримінального судочинства, конкретні його форми, послідовність процесуальних стадій, коло учасників кримінально-процесуальних правовідносин, їх права та обов'язки тощо [6; 13].

Історична типологія на сьогодні визначає чотири типи кримінального процесу: 1) обвинувальний процес; 2) розшуковий (інквізиційний) процес; 3) змагальний процес; 4) змішаний процес.

Висновок.

Таким чином, можна констатувати, що теоретично всі перелічені наукові підходи щодо класифікації історичних форм кримінального процесу можуть

нарівні застосовуватися вітчизняною та європейською кримінально-процесуальною наукою. Інтеграція національних та закордонних досліджень лише сприятиме появі нових класифікацій типів / моделей / форм кримінального процесу.

Список літератури:

1. Юрчишин В.Д. Історичні форми кримінального процесу країн Європи в контексті міжнародних стандартів: сутність та класифікація. URL: [Зміст \(nuoua.od.ua\)](http://nuoua.od.ua)
2. Packer H. Two Models of the Criminal Procedure / H. Packer // University of Pennsylvania Law Review. – 1964. – VOL. 113. – P.1-68. URL: [Two Models of the Criminal Process \(upenn.edu\)](http://upenn.edu)
3. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. – Харків : Право, 2018. – 792 с. URL: [FILE VIEW \(ukr.net\)](http://ukr.net)
4. Власова Г.П. Види кримінального процесу: історично-правові аспекти. URL : [FILE VIEW \(ukr.net\)](http://ukr.net)
5. M. Delmas-Marty, J.R. Spencer. European Criminal, 2004. – 717p. URL.: [0521591104pre_pi-lvi \(loc.gov\)](http://loc.gov)
6. Т. Фоміна, О. Хань. Історичні форми кримінального процесу: Текст лекції. ХНУВС, - 2023. URL.: [FILE VIEW \(ukr.net\)](http://ukr.net)
7. Безродний Є.Ф., Уткін О.І. Історія політичних вчень: Навчальний посібник. — К.: ВД «Професіонал», 2006. — 432 с. URL: [FILE VIEW \(ukr.net\)](http://ukr.net)

Abstract. *The article examines the historical forms of the criminal process in the context of international scientific directions. The dependence of the form of the process on the state (level of individual freedom), political regime, the level of legal culture in society, and the degree of maturity of society as a whole is noted. The author investigates scientific approaches to understanding the form, type and model of the criminal process. The article also highlights the most common forms of criminal justice, which were also characteristic of European countries.*

Key words: *model of criminal process, type of criminal process, historical forms of criminal process, criminal procedural law, contention process, search process, accusatory process, inquisition process, mixed process.*